

Μια ανθρώπινη, πολύ ανθρώπινη, ιστορία

Φαντάσου ότι είσαι ο μικρός Νικόμαχος,¹ ο γιος του Αριστοτέλη. Θαυμάζεις κι εσύ, όπως τόσοι άλλοι, τον Αλέξανδρο, τον τρομερό Μακεδόνα βασιλιά «που πρωτεύει στα έργα»,² αφού η φήμη του έχει απλωθεί σε όλο τον κόσμο. Και, τι πιο φυσικό, θέλεις να του μοιάσεις. Ξέρεις ότι ο πατέρας σου ήταν δάσκαλός του στην αυλή του Φιλίππου (έτσι λένε όλοι, αν και ο πατέρας σου δεν αναφέρεται ποτέ σε αυτό). Ας υποθέσουμε ότι έχεις επίγνωση ότι δεύτερος Αλέξανδρος δεν θα υπάρξει ποτέ και ότι, παρ' όλα αυτά, το όνειρό σου είναι να αποκτήσεις πολιτική εξουσία και δόξα που κάπως θα θυμίζει εκείνη του Αλέξανδρου. Θέλεις να γίνεις πολιτικός, να κυβερνήσεις. Διαβάζεις τα *Πολιτικά* του πατέρα σου και συζητάτε τις λεπτομέρειες. Με λίγη ακόμα καθοδήγηση και αρκετή τύχη, ίσως να τα καταφέρεις· αν όχι στην Αθήνα, ίσως στη Μικρά Ασία ή στη Λέσβο.

1 Ο Νικόμαχος ήταν γιος του Αριστοτέλη, αλλά δεν ξέρουμε με βεβαιότητα αν μητέρα του ήταν η Ερπυλλίδα (η δεύτερη σύζυγος —ή σύντροφος— του Αριστοτέλη) ή η Πυθία (η πρώτη σύζυγός του).

2 *Ρητορική προς Αλέξανδρον*, 1420a 17-18. Το εδώ χωρίο εμφανίζεται στην επιστολή, γραμμένη από ξένο χέρι, που δόθηκε ο Αριστοτέλης απευθύνει στον Αλέξανδρο. Η επιστολή έχει ενσωματωθεί στο κείμενο που σώζεται με τον παραπάνω τίτλο και το οποίο, επίσης, αν και εντάσσεται στο αριστοτελικό corpus, δεν είναι του ίδιου του Αριστοτέλη.

Ο πατέρας σου, ο Αριστοτέλης, διαφωνεί. Τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι ένα κείμενο που το έγραψε για να σου αποδείξει ότι το όνειρό σου σε οδηγεί σε λάθος κατεύθυνση. Για να σ' το αποδείξει, σου εξηγεί ότι ο σκοπός της ζωής είναι η ευδαιμονία και ότι ο πολιτικός βίος (όσο κι αν βασίζεται στην αρετή, όσο ευνοϊκές κι αν είναι οι συγκυρίες, όση τιμή κι αν εξασφαλίζει) δεν αποτελεί τον μόνο αλλά, πολύ περισσότερο, ούτε τον καλύτερο δρόμο προς την ευδαιμονία. «Ξέρεις, Νικόμαχε, ο Αλέξανδρος, πολύ πιθανόν, δεν είναι ευτυχισμένος», επαναλάμβανε ο Αριστοτέλης στον γιο του. Μόνο η εξάσκηση της θεωρητικής γνώσης, όπως είναι η αστρονομία ή τα μαθηματικά, εξασφαλίζει πλήρως την ευδαιμονία. Και αυτή είναι δυνατή σε κάθε τόπο: στα Στάγειρα, στην Αθήνα, στη Βεργίνα, στην Άσσο. Οι πολιτικοί χάνουν την εξουσία ή και έχουν άσχημο τέλος («Δεν βλέπεις, παιδί μου, τι έπαθε ο παππούς Ερμίας;»),³ οι πόλεις χάνουν την αίγλη τους, αλλά η θεωρητική γνώση παραμένει ανέγγιχτη. Με λίγη τύχη, το ίδιο συμβαίνει και σε όσους την εξασκούν. Δεν σε πείθει.

Όπως σχεδόν κάθε νέος στην Αθήνα, επιμένεις ότι, σύμφωνα με όλα όσα συμβαίνουν γύρω σου, οι πιο προβεβλημένοι άνθρωποι είναι αυτοί που η μοίρα τους καθορίζει τη μοίρα ολόκληρων πόλεων (κρατών ή λαών, θα λέγαμε σήμερα), είναι οι πολιτικοί ή οι ρήτορες (παρότι ο πατέρας σου έχει γράψει ένα άλλο βιβλίο, τη *Ρητορική*, για να σου δείξει ότι οι ρήτορες δεν είναι αξιόπιστοι και, συμφωνώντας μαζί του, ρήτορας δεν θέλεις να γίνεις). Για σένα, το πιο σπουδαίο είναι να γίνεις κάποιος με σημαντική πολιτική δύναμη και δράση.

3 Ο Ερμίας διαδέχθηκε τον τύραννο Εύβουλο στον Αταρνέα της Μικράς Ασίας (απέναντι από τη Λέσβο). Η Πυθία, η πρώτη σύζυγος του Αριστοτέλη, είχε κάποια (αδιευκρίνιστη) συγγενική σχέση μαζί του. Φιλόσοφος ο ίδιος, φιλοξένησε τον Αριστοτέλη όταν ο τελευταίος εγκατέλειψε την Αθήνα. Βρήκε μαρτυρικό τέλος με σταυρικό θάνατο από τους Πέρσες (345 π.Χ.), λόγω της συμμαχίας του με τον Φίλιππο.

Τα *Ηθικά Νικομάχεια* τελειώνουν με έναν συμβιβασμό ανάμεσα στον πατέρα και τον γιο. Πιστεύουν και οι δύο ότι οι επαγγελματίες πολιτικοί δεν έχουν πραγματική γνώση και ότι οι σοφιστές είναι μόνο λόγια. Ο πατέρας δέχεται ότι είναι εύλογο για τον γιο να πιστεύει ότι ο θεωρητικός βίος μοιάζει υπερβολικά απόμακρος (αξενικός) είναι η λέξη που τον ακούμε να λέει) και ο γιος κατανοεί ότι ο πατέρας έχει σοβαρούς λόγους να υποστηρίζει ότι ο πολιτικός βίος είναι υπερβολικά ανασφαλής και πολυπράγμων (αἴσχυλος) είναι τα λόγια του πατέρα). Υπάρχει, ωστόσο, ένας ρόλος που μπορεί να συγκεκριράσει τα όνειρα του γιου και τη ριζωμένη άποψη του πατέρα, ο ρόλος του νομοθέτη.

Δεν θα μάθουμε ποτέ αν, τελικά, είναι ο ίδιος ο πατέρας, ο Αριστοτέλης, που ολοκληρώνει τα *Ηθικά Νικομάχεια* λέγοντας: «Γιε μου, μην ακούς τι λέει ο Ισοκράτης,⁴ νομοθέτης να γίνεις όταν μεγαλώσεις» ή αν ο γιος (έστω ότι αυτός, όντως, ήταν ο εκδότης του κειμένου) θέλησε, με δική του πρωτοβουλία, να συμπληρώσει αυτό το συμπέρασμα.

Αυτό που ξέρουμε είναι ότι ο Νικόμαχος δεν έγινε νομοθέτης. Πέθανε, κατά πάσα πιθανότητα, πολύ νέος, σε μια μάχη. Δεν σώζεται καμιά προτομή του, άγαλμα ή παράσταση με το πρόσωπό του. Αθάνατο είναι το όνομά του στον τίτλο των *Ηθικών Νικομαχείων*.

4 Το τελευταίο κεφάλαιο των *Ηθικών Νικομαχείων* (X 9 1180b 28 κ.ε.) αποτελεί μια ανασκευή εκ μέρους του Αριστοτέλη όσων ισχυρίζεται ο Ισοκράτης στον λόγο του με τίτλο *Περί αντιδόσεως*. Ο Ισοκράτης ήταν, κατά πάσα πιθανότητα, ο βασικότερος ανθυποψήφιος του Αριστοτέλη για τη θέση του δασκάλου του Αλέξανδρου.